

*Баиук Н. П.,**старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ У ПАРЕМІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

Анотація. У статті розглядається репрезентація взаємовідносин батьків і дітей у пареміології української та німецької лінгвокультур, виявлені схожі та відмінні риси, зумовлені менталітетом та культурною самобутністю представників цих мовних спільнот. Для німецької культури типовою є стриманість та менша емоційність щодо дітей, для українців же діти стають центром уваги та турботи впродовж усього життя, вони роблять родину повноцінною та по-справжньому щасливою, приносять радість та наснагу. Народження та виховання дітей уважалося надзвичайно відповідальним кроком в обох мовних картинах світу, оскільки діти вимагали не лише постійної турботи, а й значних матеріальних затрат. Паремії обох мов засвідчують, що раніше звичними були багатодітні сім'ї, проте ставлення до них було неоднозначним. Найважливішу роль у вихованні дітей відігравали батьки, які мали подавати гарний приклад для дітей, уміти переконувати словами, але й не уникати покарань дітей, коли вони того заслугоували. Досить широко представлені в пареміологічних одиницях обох лінгвокультур застереження від надмірної любові до дітей та потурання їхнім примхам. Німці виховували дітей слухняними, тому звичним було навіть фізичні покарання, які в майбутньому мали принести позитивні плоди та виховати законослухняного члена громади. Для української мовної картини характерний більш тісний зв'язок дітей із матір'ю, ніжність, любов, повага, її образ навіть порівнювався з Богом. Батько ж був беззаперечним авторитетом для дітей, охоронцем сімейних традицій, проте більш вимогливим, більш стриманим на ласку. Мати була втіленням мудрості, доброти та любові, найріднішою у житті дитини, смерть якої ставала справжньою трагедією для дітей. Етноспецифічною рисою української лінгвокультури є неоднакове ставлення до синів і дочок із боку батьків, більш бажаним первістком був син, оскільки він був майбутнім спадкоємцем та помічником, дочку ж намагались якнайшвидше віддати заміж, а в бідній сім'ї таким чином покращити економічне становище. У німецькій мовній картині світу відсутні паремії про те, що молоде покоління більш перспективне та більш успішне за своїх батьків.

Ключові слова: паремія, лінгвокультура, батьки, діти, виховання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі наукових досліджень найбільш актуальним став антропоцентричний підхід, який змістив акцент із мови на людину, розглядаючи її в безпосередній взаємодії з культурою. У центрі уваги сучасних мовознавців стала мовна картина світу, яка є неповторною і певним чином впливає на мислення носіїв конкретної мови і культури. Частиною мовної картини світу є пареміологія, в центрі якої завжди перебуває людина у всіх своїх виявах.

Пареміологічні одиниці передають весь колорит лінгвокультурної інформації етносу, його тисячолітній досвід, його світобачення, національний характер, ціннісні пріоритети, саме тому паремії все частіше стають об'єктом наукових розвідок лінгвістів. Незбіг мовних картин світу, національно зумовлена інтерпретація світу зумовлюють відмінності у сприйнятті життєвих ситуацій, які знаходять відображення у пареміологічних одиницях. Неправильна інтерпретація прихованого сенсу, закодованого в пареміях, і пов'язана з нею культурно-специфічна асоціація подеколи стає перепорою для досягнення повного взаєморозуміння учасників комунікації і призводить до так званого «конфлікту культур».

Справжній науковий підхід до дослідження пареміологічних одиниць пов'язує із другою половиною ХІХ століття. Теоретичні засади слов'янської пареміології були закладені О. Потебнею, розвинуті М. Пазяком, Ф. Янковським, Г. Пермяковим. Українську пареміологію досліджували В. Жайворонко, О. Дуденко, В. Калашников, Н. Шарманова, О. Лабашук, Н. Пасік, В. Пирогов та ін. Пареміологічній проблематиці була присвячена низка наукових праць закордонних лінгвістів (М. Алефіренка, А. Алексєєнка, Н. Барлі, В. Бондаренка, В. Мокієнка, В. Жукова, А. Крикманна, З. Нойманна, Л. Савенкової, Р. Якобсона, Ю. Кжижановського, Д. Лукатоса, Т. Чубеліча та ін.). Значну роль у розбудові світової пареміології відіграв фінський пареміолог М. Куусі, який створив міжнародну класифікацію прислів'їв. Результати наукових напрацювань у вітчизняній та закордонній пареміології щодо лінгвістичної ідентифікації паремій та їх систематизації представлені у колективній праці Ж. Колоїз, Н. Малюги та Н. Шарманової «Українська пареміологія», у якій автори звертають особливу увагу на диференціацію паремій, їх етнокультурну специфіку, системну організацію та стилістичні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть низка українських та закордонних мовознавців обирають різні аспекти пареміології об'єктом своїх наукових лінгвокультурологічних досліджень. Ж. Марфіна розглядала етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом «спорідненість», їх комунікативно-прагматичний потенціал, соціокультурний, антропний та акціональний субкоди в семантиці цих паремій. Вербальне відображення гендерних стереотипів на матеріалі українських паремій привернуло увагу І. Гапєєва, О. Коваль. Традиції етносу в українських прислів'ях про сім'ю були об'єктом наукової розвідки Л. Корневої. І. Осовська досліджувала стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови, універсальні та специфічні ознаки німецькомовного сімейного дискурсу, порівнювала проаналізований корпус із тематичними

пареміями української мови. У великій кількості наукових праць паремії розглядались у зіставно-типологічному аспекті. Етнічні особливості мовних картин світу на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов досліджувала І. Голубовська. Специфіка педагогічної паремії у сучасних українській, німецькій та російських лінгвокультурах була висвітлена у роботі Г. Палиці. Українсько-німецькі пареміологічні паралелі репрезентовані у роботі Ж. Колоїз, розглянуті їх структурно-семантичні та етнолінгвістичні особливості.

Мета статті – дослідити репрезентацію взаємовідносин батьків та дітей у німецькій та українській лінгвокультурах на прикладі паремій, виявити подібні та відмінні риси цих взаємовідносин, розглянути особливості виховання у порівнюваних культурах.

Виклад основного матеріалу. Сім'я завжди була невіддільною частиною соціального та особистого життя індивідууму, розглядалась як запорука самого існування людини, котра потребувала постійної підтримки й допомоги, яку могли надати лише члени родини та близькі родичі [1, с. 53]. Як у німецькій лінгвокультурі, так і в українській, є величезна кількість пареміологічних одиниць, які характеризують сімейні відносини, проте в німецькій культурі вони більш акцентують увагу на сім'ї як соціальному інституті, а в українській культурі більш широко представлені міжособистісні родинні зв'язки, адже для українців «*Без сім'ї немає щастя на землі*». Оскільки в давнину більшість сімей проживала в одному приміщенні, то це, безперечно, впливало на взаємовідносини всіх членів родини, їх світогляд, виховувало терпимість, здатність поступатися одне одному, поважати думку інших.

Справжнього сенсу набувало подружнє життя лише тоді, коли в сім'ї з'являлися діти, які робили родину повноцінною та щасливою, були джерелом наснаги та сил для батьків: «*Без гілок – не дерево, без дітей – не сім'я*»; у бездітній родині панували горе, пустка та лихо, її навіть порівнювали з кладовищем: «*Хата з дітьми – базар, а без них – кладовище*». Дуже часто діти зміцнювали родину, дарували радість, уважались Божим даром, продовжувачами роду, тому їх порівнювали з квітами та зірками: «*Діти як квіти: поливай, то ростимуть*»; «*Малі діточки – що ясні зірочки: і світять, і радують у темну ніченьку*» [2, с. 227]. З іншого боку, народження дітей було надзвичайно відповідальним кроком, адже діти потребували постійної турботи та вимагали значних матеріальних витрат: укр. «*Без дітей горе, а з дітьми вдвоє*»; нім. «*Ohne Kinder ist es schlimm, mit Kindern aber doppelt so schlimm*». Із роками діти потребували ще більшої уваги та зусиль із боку батьків, це була важка праця, що знаходить підтвердження в обох лінгвокультурах: укр. «*Від малих дітей болить голова, а від великих – серце*»; нім. «*Kleine Kinder machen Kopfwegh, große Kinder Herzwegh*»; укр. «*Малі діти – малий клопіт, великі діти – великі клопоти*»; нім. «*Kleine Kinder, kleine Sorgen, große Kinder, große Sorgen*». Суспільний устрій, релігійні засади, територія проживання та сфера діяльності батьків певним чином також зумовлювала ставлення батьків до дітей.

Найважливішим завданням батьків було виховання дітей, адже батьківська мудрість завжди допомагає дітям, стає їх духовним надбанням. Паремійний матеріал обох лінгвокультур репрезентує батьків як найважливіших наставників у процесі виховання, приклад для наслідування. Надзвичайно багато паремійних одиниць в обох мовах, якими послуговуються,

коли хочуть підкреслити, що діти завжди чимось схожі на своїх батьків (здебільшого успадкували їхні негативні риси) [3, с. 97], а саме: «*Яке дерево, такі його й квіти; які батьки, такі й діти*» – «*Wie die Eltern, so die Kinder*»; «*Яке дерево, такий і плід*» – «*Wie der Baum, so die Frucht*»; «*По татку й дитячко*» – «*Wie der Vater, so der Sohn*»; «*Яка мама, така й доня*» – «*Wie die Mutter, so ist die Tochter*»; «*Яблучко не падає далеко від яблуньки*» – «*Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*»; «*Яка гребля, такий млин; який батько, такий син*»; нім. «*Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Buben*» [4].

В українській родині також дбали про морально-етичні засади виховання, які спирались на християнський світогляд, дітей учили бути добрими та чесними, вважаючи злість, крадіжку і брехню гріхами, які доведеться спокутувати: «*Вчи на добре сина, а то буде псина*»; «*Мій батько не брехав і мені не велів*» [2, с. 228]. Ті ж діти, які не шанували своїх батьків, могли в майбутньому досить трагічно завершити своє життя: нім. «*Wer den Eltern nicht folgen will, der muss dem Kalbfelle folgen*»; укр. «*Хто не послухає тата, той послухає ката*».

У давнину в українській культурі починали привчати дитину до роботи з раннього дитинства, з п'яти років їх долучали до хатньої роботи, а з шести років вони починали допомагати. Трудове виховання відбувалося змалечку, що засвідчують паремії обох мов: укр. «*Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі*»; «*Коли дитину не научиш в пелюшках, то не научиш в подушках*»; нім. «*Einen jungen Zweig biegt man, wohin man will*» – «*Нагинай гілляку, доки молоде*»; «*Гни дерево, поки молоде, вчи дітей, поки малі*»; «*Alte Bäume lassen sich nicht biegen*» – «*Старе дерево важко гнеться*»; «*Стару людину не переробиш*» [4]. Щоб діти стали гарними господарями, вони повинні були бути працьовитими, дослухатись до порад батьків: «*Нещасні ті діти, яких не вчать ні батько, ні мати*»; «*Без розуму ні сокирою рубати, ні личака в'язати*». Досліджуваний матеріал наголошує на важливості виховання дітей гарним словом: «*Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями*»; «*Добрі діти доброго слова послухаються, а лихі й дрючка не бояться*»; «*Чого дитину навчиш, те від неї і дістанеш*» – «*Wie man die Kinder gewöhnt, so hat man sie*»; «*Там гарні звички, де гарне виховання*» – «*Gute Gewöhnung ist gute Erziehung*» [4]. Проте в обох лінгвокультурах застерігають батьків від надмірної любові до дітей, потурання примхам дитини, розпещуючи своїх нащадків, що в майбутньому може призвести до проблем у взаємовідносинах: «*Хто дітям потаچه, той сам плаче*»; «*Дитину люби, як душу, а тряси, як грушу*»; «*Не балуй змалку діток, бо під старість покладуть на спину ціпок*»; «*Найкраще виховання – добрі слова та суворе покарання*» – «*Die beste Zucht sind gute Worte und harte Strafe*»; «*Strafe die Kinder in der Jugend, sie sorgen für dich im Alter*» (досл.: *Карай дітей в юності, понікнуться про тебе в старості*); «*Besser das Kind weint jetzt, als die Eltern künftig*» (досл.: *Краще нехай діти плачуть зараз, ніж батьки в майбутньому*); «*Wer die Rute spart, verzieht das Kind*» (досл.: *Хто заощаджує на різках, той псує дитину*); «*Ungeratene Kinder sind Nägel zu Eltern Sarg*» – «*Добрі діти на ноги поставлять, а лихі і з ніг зваллять*»; «*Добрі діти батькам вінець, а злі – кінець*» [4].

В українській культурі батько вважався головою родини, був беззаперечним авторитетом, охоронцем сімейних традицій, гідний шани. Батьківські турбота та піклування були незамінні

в житті людини [1, с. 53], тому його образ навіть сакралізувався: «*Отець – як Бог*»; «*Шануй батька та Бога – буде тобі всюди дорога*». Батько був більш вимогливим до дітей, більш стриманим на ласку: «*Батько – не мати, не поцілує, не приголубить*». Він навчав дитину ремеслу, передавав свій досвід нащадкам: «*Батько рибалка, то й діти у воду дивляться*»; доброму ставленню до рідних та близьких: «*Від доброго дерева добрий і пагонець, від доброго батька піде і добра дитина*». Ставлення дітей до батька завжди було показником людської порядності, честі, вихованості: «*Як батька покинеш, той сам згинеш*», проте траплялися випадки, коли діти не шанували свого батька: «*Охочише один батько вигодує десять дітей, ніж десятеро дітей одного батька*» – «*Ein Vater kann eher zehn Kinder ernähren als zehn Kinder einen Vater*».

Оскільки більше часу з дітьми проводила мати, то їй відводилась домінуюча роль у вихованні дитини, вона була втіленням мудрості, доброти та любові, найріднішою у житті дитини, про що знаходимо більше підтверджень у пареміології українського етносу і набагато менше – в німецького: укр. «*Нема у світі цвіту цвітнішого над маківочки, нема ж роду ріднішого над матіночки*»; «*Матері ні купити, ні заслужити*»; нім. «*Die beste Amme ersetzt keine Mutter*» (досл.: *Навіть найкраща годувальниця не замінить матір*). Безумовно, для будь-якої матері її дитина наймиліша, найкраща у світі: нім. «*Aller Mutter Kind ist schön*»; укр. «*Всяке дитя матері миле*»; вона завжди хвилюється за своїх дітей, її серце завжди з дитиною: нім. «*Der Mutter Herz ist immer bei den Kindern*»; укр. «*До людей по розум, до матері по серце*»; а якщо дитина ще й хвора, то мама намагається оточити її особливим теплом, ласкою, турботою, увагою: «*Der Mutter ist das kränkste Kind am liebsten*» (досл.: *Найбільш хворе дитя матері наймиліше*). Мати плакає в дитині чуйність, доброзичливість, але часом повинна бути і вимогливою, проте гнів матері швидко проходить, адже вона не хоче зла своїй дитині: «*Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане*». Мати була незамінною для дітей і зігривала їх своєю любов'ю навіть на відстані: «*Рідну матір ніким не замінити*»; «*Без матері і сонце не гріє*»; «*Любов мамина і на віддалі гріє*»; її образ навіть порівнювали з Богом: «*Бог не годен всюди бути, тому маму створи*». Німецькій мовній картині світу не характерний такий тісний зв'язок дітей із матір'ю, ніжність, любов та повага до неї.

Смерть матері взагалі ставала трагедією для дітей, адже батько не міг так піклуватися про дітей, як мати, часто створював нову сім'ю, в якій не завжди знаходилося місце для дітей із попереднього шлюбу: укр. «*Нема батька – півсирота, нема матері – повна сирота*»; «*Вдовець – дітям не отець, бо й сам крулий сирота*»; нім. «*Der Witwer findet leicht wieder eine Frau, aber die Waisen schwer eine Mutter*» (досл.: *Вдовець швидко знайде собі дружину, а сиротам важко знайти маму*); «*Eine Mutter kann man verlieren, aber nicht wieder finden*» (досл.: *Матір можна втратити, але не можна віднайти*). Мачуха ж в українській лінгвокультурі асоціюється із жорстокістю, жадібністю, прохолодним ставленням до дітей чоловіка: «*Мачуха так чужих дітей жаліє, як зимою сонце гріє*»; «*Мачуха не буде дітям рідною матір'ю*», на думку ж німців, навіть батько змінює ставлення до своїх дітей в іншому шлюбі: «*Wer eine Stiefmutter hat, hat auch einen Stiefvater*» (досл.: *Хто має мачуху, той має також і вітчима*).

Раніше родини традиційно були багатодітними, проте ставлення до них не завжди було однозначним, адже такі сім'ї були часто бідними, тому інколи іронізували щодо збільшення кількості дітей у таких сім'ях: «*У багатих худоба розата, у бідних – дітей повна хата*» – «*Arme haben die Kinder, Reiche haben die Rinder*». З іншого боку, тоді вважалося нормою мати багато синів та дочок, які в майбутньому могли допомагати: «*Де доньок одна, там доля гірка, а де дівок сім, там доля усім*»; «*Син – не син, два сини – півсина, три сини – ото тільки син*» – «*Ein Sohn ist kein Sohn, zwei Söhne sind ein halber Sohn, drei Söhne sind ein Sohn*».

Ставлення до синів і дочок у сім'ях українців було неоднаковим, більш бажаним було народження первістка сина, оскільки він був майбутнім спадкоємцем, дочку ж від народження готували віддати до іншої родини після одруження, для бідної сім'ї це було також економічне полегшення, підтвердження чому знаходимо і в пареміях: «*Як син вродиться, то й хата радується*»; «*Син родиться на поміч, а дочка – на клопіт*»; «*Дочка – чужа користь*»; «*Дочка, як ластівка: пощобече, пощобече та й полетить*»; «*Дочку заміж віддав, що скибку хліба відрізав*»; «*Дочку мати хвалить, поки з рук ізвалить*». Пареміологічних підтверджень неоднакового ставлення в сім'ї до дітей різної статі в німецькій культурі не було виявлено.

У паремійному фонді німецької лінгвокультури відсутні характерні для українського етносу висловлювання про те, що молоде покоління більш перспективне та більш успішне в порівнянні з попереднім: «*Діти – квіти життя*»; «*Діти краці за батьків*» [5, с. 144].

Висновки. Проаналізувавши репрезентацію взаємовідносин у пареміології української та німецької лінгвокультур, можна констатувати, що в обох мовах багато семантично близьких паремій, що зумовлено універсальними загальнолюдськими цінностями, проте спостерігаються і відмінності, які є виразниками етноспецифічних рис менталітету та культурної самобутності. Представники німецького етносу більш стримано виявляють свої почуття навіть щодо рідних, вони менш емоційні, не втручаються в особистий простір близьких. У дітях від самого дитинства виховується самостійність та незалежність, щоб діти звалилися розраховувати лише на себе та на свої сили. Повнолітні діти зазвичай живуть окремо і відвідують своїх батьків за запрошенням, а дідуся і бабусі часто доживають свій вік у будинках для літніх людей. Для українців же діти – це центр уваги та піклування впродовж усього життя, найближчі у світі люди. Українці більш емоційні у своїх почуттях до дитини, оточують її душевним теплом, ласкою, ніжністю. Для дітей мати є втіленням мудрості, доброти та любові, найріднішою у світі людиною, батько ж – беззаперечним авторитетом та хранителем сімейних традицій. Проте в обох культурах застерігають від надмірної любові до дітей, оскільки це в майбутньому може призвести до негативних наслідків. До етноспецифічних рис української лінгвокультури ми уналежнюємо також неоднакове ставлення до дочок і синів із боку батьків, оскільки більш бажаним первістком у сім'ї був син.

Проаналізований матеріал засвідчує, що саме паремії є джерелом фонових знань та невід'ємною частиною будь-якої національної культури, тому що вирізняють людину як представника певної національно-культурної спільноти і, відповідно, потребують більш глибокого і детального вивчення щодо культурно зумовлених етноспецифічних рис, які чітко

візуалізуються у зіставному аспекті. **Перспективним** із точки зору виявлення етнокультурної специфіки було б дослідження взаємин між дітьми в німецькій та українській лінгвокультурах.

Література:

1. Марфіна Ж. Етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом «спорідненість». *Українська мова*, 2014. № 2. С. 51–60.
2. Корнева Л. Традиції етносу в українських прислів'ях про сім'ю. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*, 2016. Вип. 34. С. 220–234.
3. Колоїз Ж.В., Малюга Н.М., Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
4. Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. 320с.
5. Осовська І.М. Стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*, 2010. № 7. С. 141–145.

Bashuk N. Representation of relationships between parents and children in the paremia of Ukrainian and German linguistic cultures

Summary. The article highlights the representation of the relationship between parents and children in the paremia of the Ukrainian and German linguistic cultures, identifies similarities and differences peculiar to the mentality and cultural identity of the representatives of these linguistic communities. For the German culture, restraint and less emotional attitude towards children are typical, but for the Ukrainians children become the centre of their attention and care for their whole life, they make the family valuable and really happy, bring

joy and inspiration. The birth and upbringing of children was considered an extremely responsible step in both linguistic pictures of the world, as children required not only constant care, but also significant expenditures. The paremia of both languages show that in the early times large families used to be common, but the attitude towards them was ambiguous. The most important role in raising children was played by parents, who had to set a good example for children, be able to persuade through words, but also not to avoid punishing children when they deserved it. Warnings against excessive love for children and indulgence in their whims are widely represented in the paremiological units of both linguistic cultures. The Germans used to raise their children obedient, as a result even corporal punishment was common, which then was seen as positive feedback in the form of nurturing a law-abiding member of the community. The Ukrainian linguistic picture of the world is characterized by a closer connection between children and their mothers, tenderness, love, respect, her image was even compared to God. The father was an undisputed authority for children, the protector of family traditions, but more demanding, more restrained than the mother. The mother was the embodiment of wisdom, kindness and love, the dearest in the life of the child, whose death became a real tragedy for the children. An ethnospecific feature of the Ukrainian linguistic culture is different treatment of sons and daughters by their parents. The more desirable firstborn was a son, as he was the future heir and helper, whereas a daughter was destined to get married as soon as possible, thus improving the welfare in a poor family. In the German linguistic picture of the world, there are no paremia reflecting the peculiarity that the younger generation is supposed to be more promising and more successful than their parents.

Key words: paremia, linguistic culture, parents, children, upbringing.